

Kriittinen katsaus käsitteellisiin vastakohtiin

CLOKE, PAUL & RON JOHNSTON (2005; toim.). *Spaces of geographical thought. Deconstructing human geography's binaries*. 224 s. SAGE, Lontoo.

Paul Cloken ja Ron Johnstonin toimittama *Spaces of geographical thought. Deconstructing human geography's binaries* on jo lähtökohdiltaan teos, jolle on kysyntää nykyisessä ihmismaantieteessä. Kirjassa tuodaan kootusti esiin maantieteen peruskäsitteitä ja niihin sisältyviä vastakohtaisuuksia. Jo teoksen alaotsikko paljastaa käsitteitä tarkasteltavan kriittisesti; tuomalla esiin ajankohtaisia haasteita ja dekonstruoimalla käsitteellisiä vastakohtapareja.

Rodullisia eroja käsittelevän artikkelinsa alussa Susan J. Smith toteaa, että dualistinen ajattelu on muuttunut

varsin epäsuosituksi nykyisessä maantieteessä. Epäsuosio ei kuitenkaan ole hyvä syy tarttua Cloken ja Johnstonin kirjaan. Parempi syy on tarve tunnistaa ja arvioida kriittisesti vastakohtaisuuksiin perustuvaa ajattelua sekä maantieteessä että yleisemmin länsimaisessa ajattelussa. Muiden ihmistieteiden tapaan myös maantieteessä ajattelu nojautuu usein käsittepareihin. Cloken ja Johnstonin kirjassa tarkastelun kohteeksi nostetaan näistä yhdeksän: toimijuus/rakenne, valtio/yhteiskunta, kulttuuri/talous, tila/paikka, musta/valkoinen, mies/nainen, luonto/kulttuuri, lokaali/globaali sekä aika/tila.

Käsitteparien kriittinen tarkastelu on tärkeää ainakin kolmesta syystä. Ensinnäkin siksi, että monet näistä vastakohtaisuuksista otetaan itsestäänselvyyksinä kyseenalaistamatta niiden sisältöä ja vaikutuksia. Toiseksi,

binaarisiin vastakohtapareihin sisältyy aina valtasuhteita, joiden tiedostaminen ja kritisointi on tärkeää. Valta ilmenee ennen muuta hierarkkisenä suhteena termien välillä. Vaikkei tätä hierarkkisuutta mainittaisikaan suoraan, on rivien välistä luettavissa käsityksiä siitä, kumpi käsitteistä on ensisijainen ja kumpi toissijainen. Kolmanneksi, koska samoja käsitteitä käytetään yleisesti myös yhteiskunnallisissa keskusteluissa, heijastuvat käsitteisiin liittyvät valtasuhteet myös yleisemmin käsityksiin maailmasta.

Käsitteistä esimerkiksi Kevin R. Coxin tarkastelema lokaali/globaali kuuluu selvästi myös yhteiskunnallisiin keskusteluihin. Niin tiedotusvälineiden kuin useiden tutkimustenkin globalisaatioretoriikkaan liittyy ajatus maailmanlaajuisista muutoksista, joiden nähdään selittävän paikallistason ilmiöitä ja muutoksia. Jo kirjoittamisen tapaan on iskostunut käsitys globaalista ja lokaalista toistensa vastakohtina. Tähän eroon kytkeytyvät myös maantieteen peruskäsitteet tila ja paikka, joiden dualismia John Agnew käsittelee kirjan artikkelissaan. Hän korostaa tilan ja paikan ajatusten erottamattomuutta ja riippuvuutta toisistaan. Agnew näkee ongelmallisena sen, että paikka nähdään lokaalina, menneenä, nostalgisena ja homogeenisena, kun taas tila näyttäytyy globaalina, edistykellisenä sekä nykyisyyteen ja tulevaisuuteen suuntautuneena. Tilan ja paikan vastakkaisuuden asemasta Agnew peräänkuuluttaa sen ymmärtämistä, että molemmat termit edellyttävät teoreettista suhdetta toisiinsa.

Käsitteiden kriittisen tarkastelun kautta Cloken ja Johnstonin toimittama teos pureutuu kaikkeen luokitteeseen liittyvään paradoksiin: luokittelujen käyttö on usein välttämätöntä maailman saattamisessa ymmärrettävään muotoon. Kuitenkin ne yksinkertaistavat maailmaa joskus liikaakin sekä aiheuttavat jännitteitä tuottaessaan käsitystä ääripäistä, jotka sulkevat tarkastelun ulkopuolelle sen, mikä sijoittuu näiden ääripäiden väliin tai ulkopuolelle. Tämä on tieteellisten tekstien lisäksi huomattu myös yhteiskunnallisessa keskustelussa, mistä ajankohdainen esimerkki on profeetta Muhammedia kuvaavien pilapiirrosten saamat reaktiot islamilaisessa maailmassa sekä tällaisten jännitteiden taipumus pelkistyä mediasa länsimaiden ja islamilaisten valtioiden kulttuurisiin ja uskonnollisiin eroihin. Esimerkki kertoo siitä, kuinka iskostuneita vastakohtaisuuksiin perustuvat jaottelut ovat ajattelussa, keskusteluissa ja usein myös toiminnassa. Vaikka vastakohtaisuudet tulevatkin säilymään ajattelussa, on tutkijalle tärkeää kehittää kriittistä lukutaitoa näiden erojen esittämistä ja tuottamista kohtaan.

Kirjassa pureudutaan sekä käsitteellisiin että konkreettisiin kysymyksiin. Tämä on yksi syy, miksi teos sopii hyvin oppikirjaksi. Kirjassa Mike Crangin aika/tila, John

Agnewn tila/paikka tai Trevor Barnesin kulttuuri/talous edustavat kirjoituksia, jotka antavat perspektiiviä maantieteen avaintermien käsittelyyn. Vastapainona näille ovat konkreettisemmat tekstit, kuten Lynda Johnstonin kaupunkiperformansseja käsittelevä mies/nainen tai Susan J. Smithin musta/valkoinen, jossa taidetta käytetään esimerkkinä erojen ilmaisemisesta tavoilla, joihin akateeminen maailma ei pysty. Sekä käsitteellisten että konkreettisten kysymysten tarkastelu onkin yksi kirjan vahvuuksista.

Kirjan heikkoutena voi pitää tietynlaista yllätyksettömyyttä, jota ilmenee tosin vain paikoitellen. Esimerkiksi miesten ja naisten erojen käsittelyssä tuntuvat turhan ilmeisiltä ajatukset maskuliinisuuden ja heteroseksuaalisuuden hegemoniasta tai siitä, kuinka nämä sulkevat ulkopuolelleen toisenlaisia tietämisen tapoja. Tämän kaltaisten lähtökohtien sijaan lukija toivoo kyllästymisen hetkellä joitain harvemmin toistettuja näkökulmia. Kuitenkin perusasioiden toistoon löytyy kirjaa lukiessa myös ymmärrystä: onhan kirja suunnattu myös opiskelijoille, jolloin aiheiden käsittelyssä on perusteltua tuoda esiin myös yleisimpiä käsitteellisen pohdinnan taustajatuksia.

Koska käsitteellisten pohdintojen tulisi kuulua kaikkien maantieteilijöiden työnkuvaan, sopii teos mainiosti oppikirjaksi ihmismaantieteen syventäviin opintoihin. Kirjasta oppii käsitteellisen ajattelun taustoista, minkä lisäksi sillä voi olla myös herättävä vaikutus: sen tarjoamien ajatusten myötä kun saattaa ryhtyä arvioimaan kriittisesti myös omia käsitteellisiä lähtökohtiaan.

Kriittiselle pohdinnalle on tilausta. Dualistinen ajattelu on hallinnut pitkään maantieteellistä käsitteellistämistä. Jaot subjekteihin ja objekteihin – muusta dualismista puhumattakaan – ovat kuuluneet maantieteilijän arkipäivään. Vaikka viime vuosina dualistista ajattelua on kritisoitu etenkin kansainvälisissä maantieteellisissä artikkeleissa ja harvoissa kirjoissa, on työ vasta alussa. Seuraava haaste onkin se, miten vakiintuneita jaotteluja voitaisiin purkaa ja ajatella uudenlaisilla tavoilla. Cloken ja Johnstonin kirjan alaotsikko painottaa ihmismaantieteen binaarisuuksien dekonstruktioita. Dekonstruktio yhtenä pääajatuksena on kuitenkin se, ettei sen toteuttamiseen ole yhtä ainoaa tapaa. Siten kirja asettaa haasteen myös lukijalle: tässä kirjassa vastakohtaisuuksia on purettu ja rakennettu uudelleen tällä tavoin, mutta miten lukija itse jatkaa tätä työtä omalla tavallaan?

PÄIVI KYMÄLÄINEN
Maantieteen laitos,
Oulun yliopisto